

น้ำพุข้างเขื่อน ในสายตานักสถาปัตยกรรม

อนุสาวรีย์ข้างเขื่อน เรียกบริเวณนี้ว่า เขียงขวาง เพราะเป็นบริเวณที่มีการรักษาความปลอดภัยของเขียงเชียงใหม่สูงสุด มีวัดขนาดใหญ่ขนาดทั้งสองข้างด้านในกำแพงเขียง คือวัดโลกโมฬี และวัดเขียงยี่น ด้านนอกกำแพงเขียงวัดมีวัดป็นสาท ด้านในบริเวณหัวช่วงของเมืองเชียงใหม่ มีการสร้างวัดหัวช่วง (วัดแสนเมืองมาหลวง พ.ศ. 2064) วัดทั้งสี่เมืองพิจารณาแล้วเป็นสถานที่สำคัญที่เป็นแนวตั้งฉากกับประตูหัวเขียง และประตูข้างเขื่อน ทั้งสิ้น แนวคิดดังกล่าวสะท้อนถึงการจัดวางผังในอดีตของเมืองเชียงใหม่ ที่เป็นลักษณะผังภาพ

ความสำคัญทางสถาปัตยกรรม

น้ำพุข้างเขื่อนสร้างในราวปี พ.ศ.2502 มีลักษณะเป็นแนวยาวทางทิศเหนือใต้ เป็นบ่อคอนกรีตกว้าง 7.50 เมตร บ่อกลางน้ำพุทรงกลม มีเส้นผ่าศูนย์กลาง 15.00 เมตร ยาว 30.00 เมตร ขอบบ่อสูง 1.00 เมตร แทนคอนกรีตน้ำพุสูงสามชั้น 3.00-5.00 เมตร มีหัวช่วงสูง 4 หัว ประตูบ่อรอบทาสีขาว มีท่อน้ำบนยอดและที่ปากข้างทั้ง 4 ปลายสุดบ่อคอนกรีตแนวยาวทางทิศเหนือใต้มีรูปปั้นพญานาคขดตัวชูหัวติดกระเบื้องเคลือบสีเขียว มีท่อน้ำที่ปากพญานาคทั้ง 2 ที่หันหัวเข้าหากัน รอบน้ำพุมีขอบคอนกรีตและรั้วเหล็กกันเป็นรูปวงรี มีการวางกระถางไม้พุ่มขนาดเล็กไว้รอบๆ ด้านใน ติดตั้งเครื่องสูบน้ำไฟฟ้าบริเวณคูเมืองทางทิศตะวันตก รูปแบบและมีมือช่างสันนิษฐานว่าจะมาจากส่วนกลาง กล่าวคือ ลักษณะของส่วนตกแต่งหัวช่วง และพญานาคเป็นแบบภาคกลาง ใช้เครื่องสูบน้ำ เครื่องสูบน้ำไฟฟ้าและผิวคอนกรีตของน้ำพุข้างเขื่อนได้ชำรุดย่อย ความสำคัญทางสถาปัตยกรรม มีน้อยมาก ต่อมาจึงมีการทุบทำลายทิ้งไปในราวปี พ.ศ.2510

น้ำพุข้างเขื่อน สร้างอีกครั้งในราวปี พ.ศ.2542 มีลักษณะเป็นแนวยาวทางทิศเหนือใต้ เป็นคอนกรีตขนาดใหญ่กว่าของเดิมมาก บ่อกลางน้ำพุทรงกลม มีลักษณะเลียนแบบของเดิมเป็นแท่นคอนกรีตน้ำพุสูงสามชั้น 3.50-5.50 เมตร มีหัวช่วงสูง 4 หัว ประตูบ่อรอบ ปลายสุดบ่อคอนกรีตแนวยาวทางทิศเหนือใต้มีรูปปั้นพญานาคขดตัวชูหัว รอบน้ำพุมีขอบคอนกรีตที่บดต้นยกพื้นสูง 1.00 เมตร ขอบคอนกรีตที่บดขนาดใหญ่สำหรับปลูกไม้พุ่มในวงประมาณ 4,507,002.00 บาท

ความสำคัญทางบริบท และสภาพแวดล้อม

ด้วยสาเหตุของทักษาและแนวคิดโบราณของเขียงเชียงใหม่ บริเวณนี้เป็นทิศที่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จเข้าเมือง ในพระราชพิธีราชาภิเษก ดังปรากฏข้อความในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ว่า พระไชยเชษฐาธิราชกษัตริย์จากเมืองล้านช้างมาปกครองเขียงใหม่ ในสมัยราชวงศ์มังรายทรงเสด็จเข้าเมืองผ่านประตูหัวเขียง และพญากาวิละก็ทรงยึดถือความเชื่อนี้ก่อนที่จะเข้าปกครองเมือง ทำให้บริเวณนี้ปรากฏร่องรอยสำคัญ กล่าวคือ

1. ช่วงหน้าเขียง บริเวณอนุสาวรีย์ข้างเขื่อน และวัดป็นสาท เป็นส่วนรักษาความเรียบร้อยของเขียง ก่อนเข้าประตูชั้นนอกด้านเหนือหรือประตูข้างเขื่อนเดิม
2. ประตูข้างเขื่อนเดิม (ปัจจุบันไม่มีสภาพเหลืออยู่แล้ว) ซึ่งเป็นประตูทางด้านเหนือเพียงแห่งเดียวบริเวณข้ามร่องกระแจะ (ห้วยแม่ท่าช้าง) จะมีทางสัญจรหลักตรงเข้าประตูหัวเขียง (ประตูข้างเขื่อน)
3. เขียงขวาง พื้นที่ระหว่างประตูชั้นนอก และประตูชั้นใน (ประตูข้างเขื่อนเดิม และประตูหัวเขียง) มีสภาพแวดล้อมอื่นๆ เช่น เจดีย์วัดโลกโมฬี เจดีย์วัดเขียงยี่น สองเจดีย์ขนาดใหญ่ จัดวางสองข้างอย่างสมดุลย์ (ปัจจุบันเจดีย์วัดโลกโมฬีเป็นเจดีย์ร้างและเจดีย์วัดเขียงยี่น ถูกอาคารพาณิชย์เบียดบังจนสูญเสียความงามของเมือง) เมื่อผ่านประตูข้างเขื่อนเดิม จะมีทางแยกเล็กๆ ทางซ้าย (ปัจจุบันเป็นถนนด้านในจะเข้ามัสยิดครุฑูร) ทางสัญจรรองนี้ใช้สำหรับไพร่พลเมืองที่ไม่มีความจำเป็นที่จะเข้าประตูหัวเขียง หรือการเลี้ยงขบวน หรือพิธีการของเจ้าผู้ครองนครเขียงใหม่ ในการเข้าออกประตูหัวเขียงที่มีอยู่ประจำ ด้านนอกก่อนเข้าประตูหัวเขียงริมคูเมือง มีต้นไม้ฉาดสองข้าง ต้นไม้เก่าแก่ที่เคยมีกิ่งก้านสาขาใหญ่ให้ร่มเงากับประชาชนผู้เดินทาง (ปัจจุบันแม้ว่าต้นไม้เหล่านั้นยังอยู่แต่ก็ถูกตัดเล็มและเบียดบังจนสูญเสียความงามไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้)
4. ประตูหัวเขียง เป็นประตูชั้นที่สอง มีภูมิทัศน์สวยงาม อาจเป็นประตูเล็กและ

แคบที่มีการตรวจตราอย่างเข้มงวด ก่อนการเข้าไปสู่ส่วนที่ประทับของ เจ้าผู้ครองนครเขียงใหม่ และบริเวณช่วงหลวง

5. ช่วงหลวง ที่ตั้งของ วัดเขียงหมั้น เขียงแก้วหอคำ หอนอน ราชวัง คุ่มน้อย เขตพระราชวัง เป็นที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดินปราสาทราชมณเฑียร หอราชมณเฑียร หอคลังสมบัติ โรงม้าหลวงและราชรถ โรงช้างต้น โรงเก็บเครื่องใช้อื่นๆ วัดหัวช่วงหรือวัดแสนเมืองมาหลวง และบริเวณที่โล่งคล้ายกับสนามหลวงของกรุงเทพฯ หรือทุ่งพระเมรุ ของกรุงศรีอยุธยา สันนิษฐานว่าใช้เป็นที่ชุมนุมของประชาชนเมื่อบ้านเมืองมีพิธีหรือประเพณีต่างๆ เช่น สงกรานต์หรืองานรื่นเริง สถานที่ถวายพระเพลิงของพระเจ้าแผ่นดินหรือช่วงเมรุ

บทสรุป

จากการวิเคราะห์ดังกล่าว พบว่า น้ำพุข้างเขื่อน ไม่มีความสำคัญทางสถาปัตยกรรมและทำให้พื้นที่สูญเสียความสำคัญทางบริบท และสภาพแวดล้อมของเมืองเขียงใหม่ น้ำพุข้างเขื่อนเป็นสิ่งแปลกปลอมในตัวคนที่แท้จริงของเมืองเขียงใหม่ ดังนี้

1. อยู่ในตำแหน่งสำคัญสูงสุด คือ ส่วนศิระระ ส่วนเศษเมือง (น้ำพุข้างเขื่อนในประเด็นความเชื่อโบราณ แล้วถือว่าเป็นอัมงคล ที่อยู่ตำแหน่งขัดขวางเศษเมือง)
2. แดนทิศตะวันออก-ตะวันตก ขวางแนวกำแพงเมืองที่เป็นโบราณสถานที่เป็นที่ตั้งประตูหัวเขียง ขวางแนวคูเมือง
3. แดนทิศเหนือ-ใต้ ขวางแนวถนน

หลักของเมือง แนวเจดีย์วัดป็นสาท และวัดหัวช่วง

4. แดนทิศเหนือ-ใต้ มีสิ่งแปลกปลอมที่เป็นสิ่งก่อสร้างรอบบริเวณ เช่น อาคาร พาณิชย์ ตรงประตูเมืองด้านใน ที่ประกอบไปด้วยป้ายโฆษณาขนาดใหญ่ด้านบน บดบังภูมิทัศน์ของเมืองบังเจดีย์วัดหัวช่วง ที่อยู่ตรงแนว พอดิ และอาคารพาณิชย์แห่งนี้ประกอบอาชีพค้าขายที่คับคั่ง (ในประเด็นความเชื่อโบราณแล้วถือว่าเป็นอัมมงคลอย่างยิ่ง)

น้ำพุข้างเขื่อน เป็นส่วนเกินของสิ่งที่ขาดหายไป ทาสถาปัตยกรรมที่ชำรุด และเสื่อมสลายไปตามกาลเวลา เป็นการสร้างสถาปัตยกรรมใหม่ ที่มาแทนที่ของเดิมที่ได้รับการชื่นชมอย่างผิดจากอำนาจรัฐส่วนกลาง จากอำนาจรัฐส่วนท้องถิ่น จากอำนาจทุนนิยมจากการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจสังคม จากจัดการเปลี่ยนแปลงเส้นทางจราจร และจากการไม่มีความเข้าใจในเนื้อหาของท้องถิ่น

เทศบาลนครเขียงใหม่ มีข้ออ้างว่าไม่รู้จักกฎหมายที่สร้างน้ำพุข้างเขื่อน กรม ศิลปากร มีข้อมูลพื้นที่เพียงพอและชี้ขาดได้หรือไประชาชนชาวเขียงใหม่ จะสามารถตัดสินใจได้ด้วยตนเอง ได้หรือไ การตื่นตัวที่ต้องการดูแลเอาใจใส่ต่อเมืองประวัติศาสตร์แห่งนี้ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องคำนึงถึงบริบทของพื้นที่ ไม่ใช่เพียงแต่น้ำพุข้างเขื่อน สะพานต่างๆระดับที่เกิดขึ้นในปีต่อๆเพราะหยุด ยังสะพานต่างๆระดับและการทุบทำลายน้ำพุข้างเขื่อน ครั้งที่สองก็ยังไม่สามารถเรียกกลับ ภูมิทัศน์เมืองที่สูญเสียไป หากจำเป็นที่ทุกคนหน่วยงานต้องร่วมกันมองภาพโดยรวมทั้งหมดในการพัฒนา และอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์แห่งนี้

ข้อเสนอแนะในการพัฒนา และอนุรักษ์บริเวณน้ำพุข้างเขื่อน และประตูข้าง-เขื่อน ควรปรับสภาพให้ใกล้เคียงกับแนวคิดเดิม โดยเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่ปรับให้เป็น "ช่วงหน้าประตูหัวเขียง" ให้เป็นสถานที่สำคัญ สูงสุดแห่งหนึ่งของจังหวัดเขียงใหม่ เพื่อที่กิจกรรมเกี่ยวกับชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ซึ่งเหมาะสมกว่าการใช้ช่วงประตูท่าแพ ซึ่งเป็นทางสัญจรและประตูทางการค้าพาณิชย์

วิทยุฯ เหลียวรุ่งเรือง อาจารย์สังกัดคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเขียงใหม่ และอนุกรรมการวิชาการกรมการสถาปนิกล้านนา เขียนหนังสือและตำราเกี่ยวกับสถาปัตยกรรม